

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

КОНОВАЛ Людмила Володимирівна

УДК 024.5+004.822

**ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТРЕБИ КОРИСТУВАЧІВ
НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

27 – соціальні комунікації

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук
із соціальних комунікацій

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Робота виконана в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського,
НАН України

Науковий керівник кандидат історичних наук,
Коваль Тетяна Миколаївна,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського,
заступник генерального директора
з наукової роботи

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Давидова Ірина Олександрівна,
Харківська державна академія культури,
завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної
та архівної справи;

кандидат історичних наук,
Каліберда Надія Юрївна,
Національна музична академія України імені
П. І. Чайковського, директор бібліотеки

Захист відбудеться 26 квітня 2019 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.165.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня
доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України імені В. І.
Вернадського за адресою: 03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотекознавчої
літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за
адресою: 03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3.

Автореферат розісланий «25» березня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат наук із соціальних комунікацій

Л. А. Литвинова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій, застосування електронної комунікації як засобу збереження та передачі інформації, що відбувається з кінця ХХ століття, зумовили економічні, соціокультурні, психологічні, політичні зміни у всьому світі, створили нове явище – інформаційне суспільство знань та електронне середовище, яке визначає його розвиток. Одним з характерних явищ є зародження та активний розвиток виробництва інформації не лише у різних соціальних структурах, а й в середині наукових бібліотек з урахуванням актуальних питань суспільства. І якщо наприкінці ХХ століття це втілювалося у створення цифрових інформаційних ресурсів та обмін ними за допомогою телекомунікацій, то ХХІ століття представило людству мережеву віртуальну реальність та Інтернет речей.

Внаслідок глобалізації та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у ХХІ ст. зазнала змін і сама система наукових комунікацій, що відобразилося у зміні структури, традиційних засобів та форм обміну інформацією між науковцями та між наукою і суспільством, зміщенні акцентів на споживання електронної інформації, створення цифрового суспільства, яке не знає паперових аналогів, виникнення віртуальних наукових співтовариств та прямих інформаційних контактів, формування інтегрованих потреб в інформації та корпоративної взаємодії тощо. Наукова інформація набуває особливого значення, оскільки наука є найважливішим чинником розвитку суспільства. Одночасно виникає значний «ефект інформаційного шуму» у системі комунікацій, що вимагає спеціальної уваги. Спостерігаємо невідповідність між загальноцивілізаційною тенденцією до репрезентації наукових досягнень України у світовий інформаційний простір та рівнем представництва в ньому вітчизняної науки. Від початку ХХІ ст. зміст і форми роботи наукових бібліотек із задоволення інформаційних потреб користувачів вимагають суттєвих змін, котрі визначалися активним розвитком електронної комунікації, кардинальними змінами в системі наукової та соціокультурної комунікації.

Зміни в інформаційному суспільстві зумовили появу нових користувачів наукової бібліотеки, які суттєво відрізняються від попередників способом мислення, новими інформаційними потребами та вимогами щодо їхнього задоволення. Успішна діяльність наукових бібліотек у цьому напрямі обумовлена знанням специфіки користувачів наукових бібліотек та задоволенням їхніх інформаційних потреб, які характеризуються динамікою та різноманіттям. Вивчення інформаційних потреб користувачів має важливе значення не лише для задоволення інформаційних потреб суспільства, а й для перспективного планування напрямів розвитку бібліотеки, процесів комплектування, формування інформаційних ресурсів, що існують сьогодні, і їхнього прогнозування на майбутнє, пошуку оптимальних форм і методів організації бібліотечно-бібліографічного обслуговування, а також бібліотечно-інформаційного забезпечення розвитку науки, освіти, культури,

економіки. Особливо це актуально в час, коли відбувається перехід від традиційного (паперового) до новітнього (електронного) обслуговування та пошуків засобів їх гармонійного поєднання.

Розвиток електронних засобів комунікації суттєво вплинув на користувача наукової бібліотеки, однак сутність інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки та їх задоволення залишається малодослідженою. Урахування всіх чинників, які впливають на формування та розвиток інформаційних потреб, забезпечить вибір оптимальних шляхів та способів їхнього задоволення під час бібліотечно-інформаційного обслуговування, їхній подальший розвиток.

Необхідність розв'язати об'єктивне протиріччя між динамікою інформаційних потреб користувачів наукових бібліотек та повільними змінами в організації бібліотечно-інформаційного забезпечення й недостатнє застосування бібліотеками можливостей інформаційних технологій для задоволення потреб користувачів обумовлює актуальність дисертаційного дослідження на теоретичному та практичному рівнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах роботи над плановими науково-дослідними темами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013 рр., № державної реєстрації 0110U006904); «Розробка технологічних засад та інфраструктури формування бази знань наукової бібліотеки» (2014–2016 рр., № державної реєстрації 0114U001102); «Розвиток інтелектуальних бібліотечних технологій організації наукових електронних ресурсів» (2017–2019 рр., № державної реєстрації 0116U007921).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення принципів та методів задоволення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки з використанням сучасних інформаційних технологій та побудова бібліотечно-інформаційної моделі забезпечення їх інформаційних потреб.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **основних завдань**:

- аналіз ступеня розроблення питання розвитку інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки в умовах зміни форм та методів наукової комунікації під впливом розвитку інформаційних технологій;
- виявлення основних чинників, які є визначальними у процесі формування й розвитку інформаційних потреб користувачів сучасної національної та наукової бібліотеки, та прогнозування динаміки інформаційного попиту суспільства;
- обґрунтування основних напрямів удосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів наукових бібліотек для більш повного задоволення їхніх інформаційних потреб;
- дослідження особливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій для задоволення інформаційних потреб користувачів наукових

бібліотек шляхом формування національних цифрових бібліотечних проектів;

– розроблення моделі оптимального забезпечення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки та її апробація на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з урахуванням особливостей або вимог сучасної наукової комунікації.

Об’єктом дослідження є інформаційні потреби користувачів наукових бібліотек.

Предметом дослідження є процес формування та динаміки сучасних інформаційних потреб користувачів в умовах зміни наукової комунікації під впливом розвитку інформаційних технологій та суспільно-політичних змін.

Методи дослідження. Під час дисертаційного дослідження комплексно використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Вибір методів обумовлено завданнями та етапами роботи. Історіографічний метод дозволив отримати уявлення про ступень розробленості питання. Принципи історизму, системності та порівняльного аналізу дали можливість проаналізувати особливості розвитку підходів до визначення інформаційних потреб як своєї та інноваційних форм бібліотечного обслуговування користувачів у системі бібліотечного обслуговування на різних етапах розвитку інформаційного суспільства. Соціокомунікаційний підхід дав змогу здійснити аналіз характеристик технологічних платформ Інтернету й дослідити специфіку інформаційних потоків (ресурсів і послуг) та інформаційних потреб користувачів через знання властивостей, методів інформації та засобів соціальної комунікації (документної, інформаційної, когнітивної). Під час розроблення моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування та визначення напрямів розвитку інноваційних технологій у системі задоволення інформаційних потреб користувачів використано методи класифікації та систематизації інформації, технологічного аналізу, описово-аналітичний та прогнозно-аналітичний методи, а також спеціальні методики бібліотекознавства у галузі вивчення потреб користувачів наукових бібліотек.

Наукова новизна одержаних результатів. Під час здійснення дисертаційного дослідження було вперше:

- здійснено аналіз національних бібліотечних цифрових проектів як частини наукової дослідницької інфраструктури з точки зору задоволення інформаційних потреб в умовах електронної комунікації;
- розроблено та апробовано бібліотечно-інформаційну модель, яка забезпечує ефективне використання інтернет-технологій для задоволення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки;
- охарактеризовано особливості формування та динаміки інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки в умовах зміни наукової комунікації під впливом розвитку інформаційних технологій та суспільно-політичних змін;

Удосконалено:

- алгоритм виникнення та функціонування інформаційних потреб;
- обґрунтування основних тенденцій використання інтернет-технологій Веб 2.0, Веб 3.0 та Веб 4.0 у практиці бібліотечно-інформаційного обслуговування;
- зміст деяких термінів у контексті зміни системи наукової комунікації, зокрема: *інформаційна потреба, інформаційний запит, бібліотечно-інформаційне обслуговування, користувач* тощо;

Отримали подальший розвиток:

- класифікація інформаційних потреб за різними критеріями;
- встановлення залежності між змінами інформаційних потреб користувачів наукових бібліотек та етапами проведення наукових досліджень;
- інструментарій та підходи до вибору методів дослідження і аналізу інформаційних потреб користувачів із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в доповненні теорії та практики бібліотекознавства новими науковими даними, висновками, пропозиціями щодо бібліотечно-інформаційного забезпечення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки. Упровадження результатів дослідження у практику роботи вітчизняних бібліотек сприятиме вдосконаленню задоволення інформаційних потреб користувачів в умовах електронної комунікації. Пропозиції щодо обліку та подальшого дослідження інформаційних потреб користувачів у читальних залах НБУВ реалізовано під час створення БД «Послуги читальних залів» (свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 68827).

Особистий внесок здобувача Усі результати дисертаційного дослідження одержано дисертантом особисто. Наукові положення та висновки опубліковано у 17 наукових працях. Внесок здобувача у працях, які виконані у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій.

Апробація матеріалів дисертації. Наукові результати дисертаційного дослідження висвітлювалися на міжнародних наукових конференціях: «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (Київ, 10–11 жовтня 2006 р.), «Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів» (Київ, 7–8 жовтня 2008 р.), «Бібліотечно-інформаційний комплекс у контексті розвитку суспільства знань» (Київ, 6–7 жовтня 2009 р.), «Еволюція структури і функцій бібліотекознавства під впливом сучасних інформаційних технологій» (Київ, 5–6 жовтня 2010 р.), «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища» (Київ, 4–6 жовтня 2011 р.), «Інноваційна модель наукової бібліотеки XXI століття» (Київ, 9–10 жовтня 2012 р.), «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.), «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.), «Наукова комунікація в цифрову епоху» (Київ, 10–12 березня 2015 р.),

«Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.), «Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука» (Харків, 27 квітня 2016 року), «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.).

Публікації за темою дисертації. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено в публікаціях, у тому числі: 11 статей (з них 6 – у співавторстві), 6 тез доповідей на конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження, логікою наукового пізнання. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків (загальний обсяг основного тексту – 175 с. (7,3 авт. арк.)), списку використаних джерел (288 найменувань), додатків. Послідовність розділів обумовлена логікою розкриття теми. Повний обсяг дисертації – 230 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено мету і завдання, визначено його об'єкт і предмет, наведено дані про зв'язок роботи з науковими темами, розкрито методи дослідження, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дисертації.

Перший розділ «Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження» присвячено вивченню та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань визначення інформаційної потреби як загальнонаукового поняття. Інформаційна потреба в сучасній науці визначається як відправний пункт функціонування та розвитку системи інформаційних установ, окремої інформаційної установи і її структури, вибору форм і методів інформаційного обслуговування.

Здійснений огляд праць з даної теми дає підстави встановити, що проблемі дослідження інформаційних потреб присвячено чимало наукових праць не тільки бібліотекознавців, але й істориків, психологів, педагогів та соціологів. Вивчення інформаційних потреб має важливе значення, оскільки знання потреб членів суспільства дає можливість створити наукову, соціогуманітарну та ментальну модель суспільства. Проте незважаючи на значну кількість робіт з теми дослідження, слід зазначити, що динаміка інформаційних потреб не може бути виявлена раз і назавжди, адже ці потреби є інформаційним відображення картини світу, а світ перебуває в постійному русі. Тому вивчення інформаційних потреб користувачів та їхнього розвитку має відбуватися постійно і бібліотека, як соціальний інститут, має зайняти домінуюче місце в цьому процесі. По-перше, повне і якісне задоволення інформаційних потреб – це завдання всіх бібліотечно-інформаційних установ, першопричина їхнього створення та головний критерій оцінювання діяльності. По-друге, вивчення інформаційних потреб

дає змогу вибрати найбільш оптимальну систему формування і використання інформаційних ресурсів окремої установи.

Проблема дослідження інформаційних потреб та їх задоволення перебуває у полі зору бібліотекознавців, книгознавців, інформаціологів, бібліографознавців. Це зумовило висвітлення джерельної бази дисертаційного дослідження, виокремивши праці за тематичними напрямками.

Питання становлення інформаційного суспільства, проблеми і теоретичні засади створення та формування єдиного інформаційного простору розглянуто у численних монографічних дослідженнях, підготовлених ученими Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського під керівництвом О. Онищенко, Л. Дубровіної, В. Попика, В. Горового.

Теоретико-методологічним проблемам інноваційної діяльності бібліотеки як соціального інституту в умовах інформатизації суспільства присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених: О. Воскобойнікової-Гузевої, І. Давидової, В. Ільганаєвої, В. Леонова, К. Лобузінної, Р. Мотульського, Л. Петрової, М. Слободяника, А. Соколова, Ю. Столярова, А. Чачко, Г. Шемаєвої, Я. Шрайберга та ін.

Питанням електронної комунікації як новітньому виду смислової соціальної комунікації присвячені праці Н. Артамонової, О. Безтільної, Л. Городенко, М. Маклюєна, С. Матвєєвої, Ю. Остапчук, А. Соколова та ін.

Загальнотеоретичні, концептуальні та історичні питання виникнення і розвитку інформаційних потреб розглянуто у працях Е. Бернштейна, Р. Гіляревського, М. Загідуліної, О. Євтюхіної, С. Коготкова, Р. Тейлора, О. Чорного та ін.

Вивченню користувачів та їхніх інформаційних потреб присвячено публікації О. Васюк, Т. Коваль, Л. Ляшенко, Т. Новальської, М. Слободяника, Я. Хіміч. Задоволення інформаційних потреб користувачів електронними інформаційними ресурсами висвітлено в дослідженнях Н. Апшай, Ю. Артемова, Т. Добко, Н. Каліберди, П. Рогової, Л. Трачук.

Орієнтація на задоволення потреб споживачів є головною ознакою маркетингу. Стосовно бібліотеки це втілюється у новий напрям – бібліотечний маркетинг, теоретичне розроблення та практичне впровадження якого знайшли відображення в публікаціях О. Башун, В. Ключєва, Т. Коваль, С. Матліної, Г. Саприкіна, І. Суислової та ін.

Інформаційні потреби спеціалістів різних галузей розглянуто фрагментарно, зокрема досліджено інформаційні потреби бібліотекарів (Л. Ляшенко), керівників органів і установ здоров'я (Т. Монько), юристів (О. Васюк, Ю. Пасмор), студентів ЗВО юридичного профілю (Н. Пасмор), спеціалістів сільського господарства (В. Дерлеменко), педагогів (О. Чорна), фахівців галузі фізичної культури та спорту (О. Андрущенко) та ін.

Вивчений досвід дає підстави стверджувати, що інформаційна потреба є основоположною для реалізації всіх інших потреб, а алгоритм ІІ від виникнення і до задоволення, на нашу думку, можна представити наступною

схемою: потреба в матеріальних чи духовних цінностях – усвідомлена необхідність в інформації про предмет потреби чи неусвідомлене внутрішнє бажання – створення пошукового образу потреби – порівняння пошукового образу з наявною у внутрішній пам'яті інформацією – отримання інформації з внутрішнього середовища – аналіз отриманої із внутрішнього середовища інформації, оцінювання її релевантності та пертинентності – формулювання інформаційного запиту з метою пошуку інформації в зовнішньому середовищі – отримання інформації із зовнішнього середовища – аналіз отриманої із зовнішнього середовища інформації, оцінювання її релевантності та пертинентності – створення нової інформації, нових знань – здійснення діяльності із задоволення потреби.

Узагальнюючи уявлення про природу виникнення інформаційної потреби, її формування та задоволення у контексті зміни системи електронної наукової комунікації, дисертант уточнює зміст деяких термінів, зокрема, *інформаційна потреба* визначається як усвідомлена необхідність у інформації, яка виникає у разі неможливості здійснення будь-якої діяльності, що виражається через невисловлене внутрішнє бажання користувача-суб'єкта чи висловлений інформаційний запит природною мовою або інформаційно-пошуковою мовою, що забезпечує пошук та отримання інформаційних ресурсів у зовнішньому середовищі із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. *Інформаційний запит* пропонується розглядати як втілення інформаційної потреби користувача, оформлене як природною, так й інформаційно-пошуковою мовою. У контексті тематики дисертаційного дослідження *бібліотечно-інформаційне обслуговування* визначається як комплексний процес створення та поширення інформації, спрямований на задоволення інформаційних потреб користувачів, через сукупність різних видів бібліотечних послуг, як традиційних, так і з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз та узагальнення основних підходів до класифікації інформаційних потреб за різними критеріями дає можливість зробити висновок, що з точки зору організації діяльності бібліотек щодо задоволення інформаційних потреб, на нашу думку, визначальним є поділ інформаційних потреб на кінетичні та потенційні, оскільки перші з них визначають вибір способів бібліотечно-інформаційного обслуговування, а задоволення потенційних потреб зумовлює необхідність у побудові системи бібліотечно-інформаційного забезпечення. Інформаційні потреби науковців не є сталим незмінним явищем, а характеризуються певною динамікою, яка залежить від етапу наукового дослідження, на якому вони виникають. Для бібліотечного працівника дуже важливо не лише правильно сформулювати інформаційний запит на основі теми та змісту інформаційної потреби, але й визначити мету та етап наукового дослідження користувача.

Вивчення користувачів має бути спрямоване на виявлення та аналіз основних цінностей споживачів – поняття, до якого залучено пильну увагу маркетологів. Для бібліотек та інформаційних служб це означає постійний

моніторинг інформаційних запитів користувачів, що враховує не лише інформаційні потреби та інформаційну поведінку, а й споживацькі вимоги (споживацькі переваги) як до інформаційної продукції, так і до комфортності обслуговування в цілому. Обґрунтовано вибір оптимальних методів дослідження інформаційних потреб користувачів, зокрема можливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для вивчення інформаційних потреб та здійснення маркетингових досліджень. Використання інформаційних технологій у процесі дослідження інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки забезпечує повноту й оперативність отримання інформації та швидкість і якість її аналітичної обробки. Інтегрована бібліотечна інформаційна система у сполученні з сучасними веб-метричними технологіями й моніторингом соціальних мереж надають можливість проведення оперативного дослідження статистичної інформації про користувачів бібліотеки та їхні інформаційні потреби. Це дозволяє створити портрет сучасного користувача, розкрити його уподобання, основні інформаційні потреби та шляхи їх задоволення, а також проаналізувати наявні засоби та інформаційні ресурси наукової бібліотеки, їх повноту та доступність з погляду користувача.

У другому розділі «Технологічний та суспільний розвиток як чинники впливу на динаміку інформаційних потреб користувачів наукових бібліотек» визначено та схарактеризовано основні причини, які впливають на зміну інформаційних потреб.

Аналіз суспільно-політичних та соціально-економічних зміни у суспільстві як чинників формування інформаційних потреб користувачів, дав можливість з'ясувати, що основний акцент зроблено на суспільні перетворення, які відбулися в Україні в останні десятиріччя, що суттєво вплинуло на склад користувачів наукових бібліотек та їхні інформаційні потреби. Під час дослідження було підтверджено думку, що інформаційна нерівність є негативним та небезпечним чинником, який характерний для країн із низьким рівнем розвитку економіки, оскільки недостатність інформації та її низька якість є чинниками, які спричиняють зниження рівня освіти в населення, відсутність наукових досягнень та в подальшому – регрес суспільства в цілому. Для сталого економічного розвитку освіта і наука мають розвиватися випереджаючими темпами, створюючи передумови та підґрунтя для прогресу. Повноцінне й оперативне забезпечення суспільства новітньою науковою інформацією є необхідною передумовою інноваційного розвитку України, формування сучасного наукового світосприйняття, активізації євроінтеграційних процесів. Зроблено висновок, що для повноцінного розвитку науки, економіки незалежної держави потрібно сформувати якісну систему бібліотечно-інформаційного забезпечення. На разі йдеться про вивчення та задоволення інформаційних потреб наукової спільноти як живого організму, який розвивається та еволюціонує під впливом суспільно-політичних та соціально-економічних змін у суспільстві.

Особливу увагу приділено дослідженням користувачів наукових бібліотек, які репрезентують картину інформаційних потреб наукової спільноти. Аналіз результатів досліджень інформаційних потреб користувачів засвідчив збільшення інтересу до інформаційних ресурсів з економіки, права, психології, філософії, історії, краєзнавства. Це було зумовлено соціальними та культурними змінами, зростанням національної свідомості.

На початку XXI ст. для наукових бібліотек характерним є розширення категорій користувачів та їхнім значним омолодженням внаслідок змін основних тенденцій у національній системі освіти: запровадження Болонської системи оцінювання; індивідуалізація навчального процесу; творча спрямованість освітнього простору; індустріалізація навчання; національна спрямованість освіти тощо.

Зміни у законодавстві щодо розсекречення архівних фондів та вільного доступу до інформації забезпечили наближення архівних матеріалів до потреб сучасного користувача та суспільства в цілому, стимулювали зростання інформаційних потреб у історико-краєзнавчій інформації та дослідженнях, які розкривали б незаангажовані, не заідеологізовані сторінки історії України. Набувають сталого розвитку потреби в інформації щодо регіональних аспектів розвитку держави.

Особливо важливим під час бібліотечно-інформаційного забезпечення наукових досліджень є діяльність бібліотек, які повинні створити умови для комфортного доступу до знань та сприяти поширенню наукової інформації в суспільстві в умовах електронної комунікації.

Вплив електронної комунікації на розвиток інформаційних потреб та організацію бібліотечно-інформаційного обслуговування зумовили потребу в дослідженні та узагальненні характеристик технологічних платформ Інтернету, які стали базовими для розроблення концепцій Бібліотеки Х.0. Загалом, позначення Веб Х.0 застосовується для розмежування та виокремлення кожної з епох розвитку Інтернету. Кожна з них з'являлася внаслідок технологічних змін у телекомунікаційній сфері і давала поштовх для змін та розвитку у всіх сферах суспільства. Визначено, що кожна з технологічних платформ Інтернету формувала якісно новий формат стосунків між користувачем та інформаційними системами та потребувала зміни моделі інформаційно-пошукової поведінки користувачів. Сама модель інформаційно-пошукової поведінки користувачів визначається сукупністю зовнішніх та внутрішніх чинників і постійно змінюється. Технологічні перетворення, які відбуваються в зовнішньому, по відношенні до користувача, інформаційному просторі, зумовлюють необхідність в уточненні та розширенні знань користувача про інформаційні технології та навички пошуку релевантної інформації в мережі Інтернет, що є внутрішніми чинниками.

Визначено, що збільшення обсягів інформації та бурхливий розвиток нових інформаційних технологій зумовив відчутне зростання потреби в наукових бібліотеках як провідних установах, які мають організовану

систему та багатовіковий досвід збирання, систематизації, поширення інформації шляхом представлення упорядкованих знань. Цей досвід має неоціненне значення для подальшого розвитку структури і змісту інформаційних ресурсів універсального змісту, якими володіють наукові бібліотеки, та їх використання, про що свідчить бібліотечна статистика.

Під час дослідження запропоновано технологічні алгоритми взаємодії користувача та бібліотеки під час бібліотечно-інформаційного обслуговування відповідно до розвитку технологічних платформ Інтернету та змін концепцій від Бібліотеки 1.0 до Бібліотеки 4.0.

Відзначено, що особливістю Бібліотеки 1.0, заснованої на технологічних принципах Веб 1.0, була статичність. Алгоритм взаємодії користувача та бібліотекаря у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування передбачав керівну роль бібліотек у вивченні інформаційних запитів користувачів, передбаченні та формуванні їхніх майбутніх інформаційних потреб. Призначення бібліотеки визначалося як задоволення потреб користувачів наявними інформаційними ресурсами, що певною мірою відповідало ресурсним характеристикам тогочасного інформаційного середовища. Обслуговування користувачів здійснювалося безпосередньо в бібліотеці або по телефону.

Узагальнений алгоритм інформаційно-пошукової поведінки користувача та діяльності бібліотеки із задоволення його інформаційних потреб у Бібліотеці 2.0 представлено наступним чином: користувач на основі інформаційної потреби формулює інформаційний запит → бібліотека задовольняє інформаційний запит шляхом надання інформації, яка існує в бібліотеці, або через продукування вторинного інформаційного продукту чи створення нової послуги / сервісу → користувач оцінює отриману інформацію чи послугу з позицій релевантності його інформаційній потребі, яку відображено через відгуки і пропозиції, чи формулює уточнений інформаційний запит → бібліотека реагує на оцінку користувача вдосконаленням сервісів та послуг. Цей процес є циклічним, а вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування – безкінечним, що зобов'язує бібліотеку розвиватися під впливом зміни користувачів та їхніх інформаційних потреб.

Охарактеризовано концепцію Бібліотеки 3.0 для задоволення інформаційних потреб користувачів, яка передбачає застосування електронних інформаційних ресурсів, опрацьованих за допомогою семантичних технологій та наданих користувачам через персоналізовані сервіси та послуги Бібліотеки 2.0: RSS потоки, блоги, соціальні мережеві сервіси, мобільні додатки, текстові повідомлення тощо.

Обґрунтовано твердження, що подальший розвиток бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів наукових бібліотек невіддільно пов'язаний з технологіями Веб 4.0, зокрема штучного інтелекту та Інтернету речей. Якісне задоволення інформаційних потреб користувачів у Бібліотеці 4.0 залежить від застосування інноваційних та перспективних технологій Веб 4.0 у практичній діяльності. Підкреслено, що інтеграція реального та

віртуального середовища забезпечується за рахунок технологій доповненої реальності, побудови бібліотек у режимі «розумних будинків», застосування RFID-міток, Bluetooth, бездротових технологій, QR-кодування. Отримана та оброблена інформація в системі Big Data дасть змогу персоналізувати бібліотечно-інформаційне обслуговування користувача, тобто пропонувати інформацію та ресурси, які будуть йому необхідні, безпосередньо в момент виникнення інформаційної потреби.

Повноцінному розвитку держави у сфері науки, економіки, освіти сприяє організація якісної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення, яка відповідає всім вимогам сучасності та гармонійно поєднує традиційні форми обслуговування з новими інформаційно-комунікаційними технологіями. Під час дослідження було проаналізовано зміну інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки під впливом змін в електронній науковій комунікації. Запропоновано бібліотечно-інформаційну модель оптимального забезпечення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки, основними компонентами якої визначено: **користувач** як носій інформаційної потреби; **спосіб комунікації** з користувачами для визначення інформаційної потреби та для здійснення зворотного зв'язку; **науково-інформаційна діяльність бібліотекаря**, який виступає в ролі консультанта, інформаційного куратора наукового дослідження; **сукупність електронно-інформаційних ресурсів**; комплекс **бібліотечних технологій, сервісів та послуг**.

У третьому розділі «Діяльність національних бібліотек у інформаційному забезпеченні наукових досліджень» проведено дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду зі створення та формування національних цифрових бібліотечних проектів як частини наукової дослідницької інфраструктури, що репрезентує науково-культурну спадщини нації в умовах сучасної електронної наукової комунікації.

Було проаналізовано національні цифрові проекти країн Європи (Франції, Німеччини, Великобританії, Іспанії) та міжнародний проект Європіана; країн сходу (Китаю, Японії, Індії); країн пострадянського простору (Латвії, Литви, Республіки Молдова та Російської Федерації), США: історичні передумови та особливості формування цифрового контенту; якість та різноманітне представлення наукового потенціалу; принципи формування та види цифрових колекцій; специфіка інтерфейсу цифрових проектів з точки зору користувача, зокрема аналізувалася простота та зручність пошуку, мультимовність ресурсів; наявність тематичних та предметних покажчиків, пошукової інструкції.

Вивчення міжнародного досвіду формування та систематизації цифрового ресурсу національних цифрових бібліотечних проектів дало можливість зробити такі висновки: держава як інститут влади несе першочергову відповідальність за створення та підтримку таких проектів, які, як правило, формуються та розвиваються національними бібліотеками країн і втілюються в цифрові проекти з різними типами ресурсів. Успішній

реалізації проектів сприяє кооперація зусиль багатьох бібліотек країни різних рівнів з метою запобігання повторному оцифруванню документів, а також інтеграція з ресурсами інших культурних установ (архівів, музеїв). Цифрові колекції містять також наукові веб-ресурси відповідно до тематичного наповнення інформацією національно-державного змісту. Для популяризації інформаційних ресурсів активно використовуються соціальні мережі та інші засоби інтерактивного зв'язку з користувачами (блоги, рейтинги, оцінки тощо), що свідчить про впровадження технологій Веб 2.0 у процес бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Узагальнення світового досвіду переконливо засвідчило, що створення так званих «гібридних бібліотек» дозволяє використати переваги нових інформаційних технологій, що реалізовані в електронних бібліотеках та інших цифрових проектах, і досвід традиційних книгозбірень, які, на відміну від інших систем і структур інформаційного забезпечення суспільства, зберігають відомості практично з усіх галузей знань і обслуговують користувачів різних соціальних верств, всіх вікових і професійних категорій.

Аналіз діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) із задоволення інформаційних потреб користувачів в умовах електронної наукової комунікації дав можливість з'ясувати, що НБУВ активно впроваджує досягнення інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотечно-інформаційного обслуговування, гармонійно поєднує традиційні паперові та електронні інформаційні ресурси.

Запропонована бібліотечно-інформаційна модель забезпечення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки була апробована на прикладі діяльності НБУВ. Успішний досвід апробації підтвердив обґрунтованість обраної структури моделі та її компонентів і дав змогу зробити наступні висновки: організація системи електронного науково-інформаційного обслуговування користувачів загалом забезпечує задоволення інформаційних потреб користувачів НБУВ. Водночас, комплекс бібліотечних технологій, сервісів та послуг потребує постійного удосконалення з урахуванням особливостей або вимог сучасної електронної наукової комунікації.

Перспективним напрямом онлайн-бібліотечно-інформаційного обслуговування є розбудова бібліотечних порталів знань, що забезпечені експертним бібліотечним супроводом і є своєрідними інтелектуальними навігаторами в сучасних електронних наукових комунікаціях. Перспективність такої форми доступу до інформаційних ресурсів наукової бібліотеки підтверджується популярністю інноваційних проектів НБУВ: електронної бібліотеки «Україніка» та інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань».

Підкреслено значення електронної бібліотеки «Україніка» для збереження та поширення історичної та культурної спадщини українського народу; охарактеризовано довідково-пошуковий апарат крізь призму

задоволення інформаційних потреб користувачів науково-довідковими, бібліографічними та текстовими ресурсами електронної бібліотеки.

Відзначено, що інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» забезпечує надання інтегрованого доступу до бази знань наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек. Проаналізовано пошукові та інформаційні можливості порталу «Наука України: доступ до знань», особливості формування та наповнення баз даних, переваги інтеграції ресурсів порталу з електронними інформаційними ресурсів НБУВ, зокрема електронним каталогом, «Науковою періодикою України», реферативною базою даних «Україніка наукова», електронною бібліотекою «Україніка» тощо.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

Під час дослідження автором досягнуто мету дисертації, вирішено всі поставлені завдання, що дало можливість йому дійти таких наукових висновків:

1. Здійснений аналіз ступеня дослідження теми інформаційних потреб показав, що незважаючи на наявність достатньо широкого спектру публікацій, в яких аналізувалися загальнотеоретичні, концептуальні та історичні питання інформаційних потреб користувачів, окремого комплексного дослідження, присвяченого динаміці інформаційних потреб, яка відбувається в умовах зміни системи наукових комунікацій, не проводилось. Тому підсумками проведеного дослідження стали такі узагальнення:

- визначено, що інформаційна потреба є основоположною для реалізації всіх інших потреб;

- уточнено алгоритм виникнення та функціонування інформаційної потреби, який відображає такі характеристики ІП як динамічність та неперервність, а також враховує роль бібліотекаря як наукового консультанта;

- запропоновано класифікацію інформаційних потреб за різними критеріями: за змістом та тематикою необхідної інформації; за метою діяльності, що зумовила інформаційну потребу; за ступенем новизни інформації; за статусом користувача; за етапами життєдіяльності, в процесі яких задовольняється інформаційна потреба та іншими;

- виявлено залежність між змінами інформаційних потреб користувача, напрямками формування та етапами проведення ним наукового дослідження;

- обґрунтовано вибір оптимальних методів дослідження інформаційних потреб користувачів, зокрема можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій (даних інтегрованої бібліотечної інформаційної системи у сполученні з веб-метричними технологіями й моніторингом соціальних мереж) для вивчення інформаційних потреб та здійснення маркетингових досліджень.

2. Виявлення основних чинників, що є визначальними у формуванні та розвитку інформаційних потреб. Суспільні перетворення, які відбулися в Україні в останні десятиліття, та зміни наукових комунікацій, викликані розвитком інформаційних технологій та телекомунікацій, суттєво вплинули на склад користувачів бібліотек та можливості задоволення інформаційних потреб національними та науковими бібліотеками. Крім того, формування інформаційних потреб користувачів прямо пов'язано з характером їхньої наукової діяльності, рівнем освіти та напрямами суспільно-політичних та соціально-економічних змін у суспільстві загалом, вивчення котрих дозволяє прогнозувати різні аспекти змісту наукових потреб в інформації і формувати відповідні інформаційні ресурси. Система інформаційних потреб перебуває в постійному розвитку, що треба враховувати у процесі інформаційного обслуговування та здійснювати постійний моніторинг перспектив розвитку цих потреб.

3. Результатом дослідження стало обґрунтування основних напрямів вдосконалення бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів наукової бібліотеки. Аналіз розвитку технологічних платформ Інтернету та змін концепцій від Бібліотеки 1.0 до Бібліотеки 4.0 дозволив запропонувати алгоритми взаємодії користувача та бібліотеки під час бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів відповідно до кожної з концепцій Бібліотека X.0. Відзначено роль бібліотекаря як активного учасника електронної наукової комунікації, який здійснює аналіз та представлення наукової інформації, а також формування середовища комунікацій між ученими. Розроблено рекомендації щодо удосконалення задоволення інформаційних потреб користувачів:

- персоналізація користувачів через надання віртуального особистісного простору (кабінети, портфелі, профілі);
- розроблення комплексної системи інформаційного супроводу наукових досліджень установ та вчених з використанням безкоштовних веб-сервісів;
- запровадження цифрового кураторства та інформаційного забезпечення різноманітних проєктів;
- розроблення та впровадження мобільних додатків для здійснення бібліотечно-інформаційного обслуговування.

4. Дослідження особливостей національних бібліотечних цифрових проєктів як частини наукової дослідницької інфраструктури з точки зору задоволення інформаційних потреб в умовах електронної комунікації дозволило зробити наступні узагальнення.

Науково-інформаційний потенціал держави є найкращим показником рівня соціально-економічного розвитку кожної країни. Найбільш повно представляють наукову та культурну спадщину національні цифрові проєкти, створення яких є актуальною та надзвичайно важливою місією сучасного суспільства.

Аналіз функціонування зарубіжних проєктів засвідчив, що держава як інститут влади несе першочергову відповідальність за створення та

підтримку таких проектів, які, як правило, формують та підтримують національні бібліотеки країн і втілюються у цифрові проекти з різними типами ресурсів.

Інтеграція цифрових проектів з традиційними бібліотеками дозволяє перейти до створення так званих «гібридних бібліотек», які покликані об'єднати переваги нових інформаційних технологій, реалізовані в електронних бібліотеках, і досвід традиційних книгозбірень, які, на відміну від інших систем і структур інформаційного забезпечення суспільства, зберігають відомості практично з усіх галузей знань і обслуговують майже всі соціальні верстви, користувачів різних вікових і професійних категорій.

5. Повноцінний розвиток науки, економіки незалежної держави забезпечується завдяки сформованій якійсій системі бібліотечно-інформаційного забезпечення, яка гармонійно поєднуватиме традиційні форми обслуговування з новими інформаційно-комунікаційними технологіями. Запропоновано бібліотечно-інформаційну модель оптимального забезпечення інформаційних потреб користувачів з урахуванням сучасної електронної наукової комунікації. Основними компонентами моделі було визначено: користувач як носій інформаційної потреби; спосіб комунікації з користувачами для визначення інформаційної потреби та для здійснення зворотного зв'язку; науково-інформаційна діяльність бібліотекаря, який виступає в ролі консультанта, інформаційного куратора наукового дослідження; сукупність електронно-інформаційних ресурсів; комплекс бібліотечних технологій, сервісів та послуг.

Успішний досвід апробації запропонованої бібліотечно-інформаційної моделі забезпечення інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки на базі організації системи електронного науково-інформаційного обслуговування НБУВ показав обґрунтованість обраної структури моделі та її компонентів. Цей досвід може бути застосовано у діяльності наукових бібліотек та поширений на сучасні бібліотеки, які активно працюють з науковими користувачами.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні публікації за темою дисертації:

1. Коновал Л. Комплексна автоматизована система обслуговування користувачів: перспективи та здобутки / Л. Беліна, Ю. Голубев, Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2007. – Вип. 19. – С. 39–48. *Дисертантом визначено науково-організаційні принципи поєднання традиційного бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів з використанням інформаційних технологій.*
2. Коновал Л. Комп'ютерні технології як невід'ємна складова інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів наукової бібліотеки / Л. Беліна, Ю. Голубев, Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип.

24. – С. 117–126. *Дисертантом обґрунтовано роль автоматизації під час технологічного процесу «Шлях замовлень користувачів у НБУВ».*
3. Коновал Л. Інформаційні запити читачів наукової бібліотеки: основні пріоритети та шляхи їх дослідження / Л. Беліна, Ю. Голубев, Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 28. – С. 7–17. *Дисертантом здійснено дослідження інформаційних запитів користувачів НБУВ за тематичним спрямуванням, за хронологічними та географічними параметрами видання.*
 4. Коновал Л. Маркетингові дослідження – основа організації та прогнозування бібліотечно-інформаційного обслуговування / Л. Беліна, Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 29. – С. 127-134. *Дисертантом розкрито роль маркетингових досліджень інформаційного попиту користувачів наукової бібліотеки для ефективної організації бібліотечно-інформаційного обслуговування.*
 5. Коновал Л. Інновації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів у зарубіжному бібліотекознавстві / Л. Беліна, Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 31. – С. 7–13. *Дисертантом здійснено аналіз досвіду зарубіжних колег із впровадження технологій Веб 2.0 та Бібліотека 2.0 у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування*
 6. Коновал Л. Функціональні можливості САБ «РБІС64» у дослідженні інформаційних потреб користувачів бібліотеки / Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 38. – С. 264–279.
 7. Коновал Л. Функціонування національних цифрових бібліотечних проектів у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» / Л. Коновал // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 2. – С. 11–16.
 8. Коновал Л. Традиційні та новаційні аспекти організації роботи з незадоволеними запитамі користувачів у науковій бібліотеці / О. Яковенко, Л. Коновал // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2016. – Вип. 44. – С. 126–141. *Дисертантом розкрито специфіку поєднання традиційної технології роботи з незадоволеними запитамі користувачів із залученням інформаційно-комунікаційних технологій, опис БД «Відмови користувачам НБУВ» та особливостей роботи в БД.*
 9. Коновал Л. В. Вплив етапів розвитку веб-технологій на моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування / Л. В. Коновал // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2017. – № 3. – С. 44–50.
 10. Коновал Л. В. Задоволення інформаційних потреб вчених в умовах зміни системи наукової комунікації (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) / Л. В. Коновал // Science

and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. – 2018. – VI (28), Is. 169. – P. 30-33.

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Коновал Л. В. Методи дослідження користувачів бібліотеки та їх інформаційних потреб / Л. В. Коновал // Міжнародна наукова конференція «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). – URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/177>
12. Коновал Л. В. Інформаційна потреба: сутність та дефініції / Л. В. Коновал // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.) / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів акад. наук - членів МААН ; [редкол.: В. І. Попик та ін.]. – Київ : НБУВ НАН України, 2014. – С. 50–52
13. Коновал Л. В. Аналіз досвіду національних цифрових проектів європейських бібліотек у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» / Л. В. Коновал // Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 06 – 08 жовтня 2015 р.) : в 2 ч. Ч. 2 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2015. – С. 24–28.
14. Коновал Л. В. Досвід національних цифрових бібліотечних проектів країн Сходу у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» / Л. В. Коновал // Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4 - 6 жовтня 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. – Київ, 2016. – С. 332–336.
15. Коновал Л. В. Досвід національних цифрових бібліотечних проектів країн пострадянського простору у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка» / Л. В. Коновал // Всеукраїнська науково-практична конференція-брейнсторминг «Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука», 27 квітня 2016 року / Факультет соціальних комунікацій Харківської державної академії культури ; Наукова бібліотека Харківського державного університету харчування та торгівлі. – Режим доступу : <http://lib-hduht.kh.ua/Info/Konoval.pdf>
16. Коновал Л. В. Моделі задоволення інформаційних потреб користувачів: від Бібліотеки 1.0 до Бібліотеки 3.0 // Л. В. Коновал // Бібліотека. Наука. Комунікація: стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 3 – 5 жовтня 2017 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН ; редкол.

: В. І. Попик, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий [та ін.]. – Київ, 2017. – С. 315–318.

Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Коновал Л. Вивчення інформаційних потреб читачів наукової бібліотеки у контексті бібліотечного маркетингу / Л. Коновал // Наш український дім. – 2010. – № 1. – С. 55–57.

АНОТАЦІЯ

Коновал Л. В. Інформаційні потреби користувачів наукових бібліотек: стан і перспективи розвитку в умовах електронної комунікації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2018.

У дисертаційному дослідженні розглянуто питання розроблення теоретичних та науково-організаційних засад застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування з метою задоволення інформаційних потреб користувачів в умовах зміни системи наукової комунікації, становлення нової парадигми у національно-культурному розвитку України та інформатизації всього суспільного життя.

Виявлено основні чинники, які є визначальними у розвитку інформаційних потреб. Суспільні перетворення, які відбулися в Україні в останні десятиліття, та зміни наукових комунікацій, викликані розвитком інформаційних технологій та телекомунікацій, суттєво вплинули на склад користувачів наукових бібліотек та можливості задоволення інформаційних потреб науковців. Крім того, формування інформаційних потреб користувачів прямо пов'язано з характером їхньої наукової діяльності, рівнем освіти та напрямками суспільно-політичних та соціально-економічних змін у суспільстві загалом, вивчення котрих дозволяє прогнозувати різні аспекти змісту наукових потреб в інформації і формувати відповідні інформаційні ресурси.

Подано алгоритми взаємодії користувача та бібліотеки під час бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів відповідно до розвитку технологічних платформ Інтернету та змін концепцій від Бібліотеки 1.0 до Бібліотеки 4.0. Акцентовано на ролі бібліотекаря як активного учасника наукової комунікації, який здійснює аналіз та представлення наукової інформації, а також формування середовища комунікацій між ученими.

Запропоновано бібліотечно-інформаційну модель оптимального забезпечення інформаційних потреб користувачів з урахуванням сучасної електронної наукової комунікації. Успішний досвід апробації запропонованої бібліотечно-інформаційної моделі забезпечення інформаційних потреб

користувачів наукової бібліотеки на базі організації системи електронного науково-інформаційного обслуговування НБУВ показав обґрунтованість обраної структури моделі та її компонентів. Цей досвід може бути застосовано у діяльності наукових бібліотек та поширений на сучасні бібліотеки, які активно працюють з науковими користувачами.

Ключові слова: наукова бібліотека, інформаційна потреба, електронна комунікація, веб-технології, система наукової комунікації, національні цифрові проекти, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

АННОТАЦІЯ

Коновал Л. В. Информационные потребности пользователей научных библиотек: состояние и перспективы развития в условиях электронной коммуникации. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского. Киев, 2018.

В диссертационном исследовании рассмотрены вопросы разработки теоретических и научно-организационных основ использования информационно-коммуникационных технологий в процессе библиотечно-информационного обслуживания с целью удовлетворения информационных потребностей пользователей в условиях изменения системы научной коммуникации, становления новой парадигмы в национально-культурном развитии Украины и информатизации всей общественной жизни.

Выявлены основные факторы, которые являются определяющими в динамике информационных потребностей. Общественные преобразования, которые произошли в Украине в последние десятилетия, а также изменения научных коммуникаций, вызванные развитием информационных технологий и телекоммуникаций, существенно повлияли на состав пользователей научных библиотек и на удовлетворение их информационных потребностей. Кроме того, формирование информационных потребностей пользователей напрямую связано с характером их научной деятельности, уровнем образования и направлениям общественно-политических и социально-экономических изменений в обществе в целом, изучение которых позволяет прогнозировать различные аспекты содержания научных потребностей в информации и формировать соответствующие информационные ресурсы.

Даны алгоритмы взаимодействия пользователя и библиотеки во время библиотечно-информационного обслуживания пользователей в соответствии с развитием технологических платформ Интернета и изменением концепций от Библиотеки 1.0 к Библиотеке 4.0. Акцентируется на роли библиотекаря как активного участника научной коммуникации, который осуществляет

анализ и представление научной информации, а также формирования среды коммуникаций между учеными.

Предложено библиотечно-информационную модель оптимального обеспечения информационных потребностей пользователей с учетом современной электронной научной коммуникации. Успешный опыт апробации предложенной библиотечно-информационной модели обеспечения информационных потребностей пользователей научной библиотеки на базе организации системы электронного научно-информационного обслуживания Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского показал обоснованность структуры модели ее компонентов. Этот опыт может быть применен в деятельности научных библиотек и расширен на современные библиотеки, работающие с научными пользователями.

Ключевые слова: научная библиотека, информационная потребность, электронная коммуникация, веб-технологии, система научной коммуникации, национальные цифровые проекты, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского.

ANNONATION

Konoval L. V. Information needs of users of scientific libraries: condition and prospects in the context of electronic communication. – Manuscript. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

The thesis for the degree of a candidate of Science in Social Communications (doctor of philosophy) on specialty 27.00.03 – Book Science, Library Science, Bibliography. – The Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2018.

In the dissertation research the questions of development of theoretical and scientific-organizational principles of the use of information and communication technologies in the process of library and informational services are considered in order to meet the information needs of users in the conditions of changing the system of scientific communication, the formation of a new paradigm in the national-cultural development of Ukraine and in the context of electronic communication. The role of the library as an element is examined, which causes organizational-functional reorganization of the sphere of scientific communications and undergoes changes under its influence.

The main factors determining the development of information needs are identified and substantiated. The social transformations, that have taken place in Ukraine in recent decades and the changes in scientific communications caused by the development of information technology and telecommunications, have significantly influenced the composition of library users and their information needs. Particular attention is paid to research by users of scientific libraries, which represent a picture of the information needs of the scientific community. The analysis of the results of research into the information needs of users has shown an

increase in interest in information resources in economics, law, psychology, philosophy, history, and regional studies. This was due to social and cultural changes, the growth of national consciousness.

The impact of electronic communication on the development of information needs and the organization of library and information services led to the need for research and synthesis of the characteristics of Internet technology platforms, which became the basis for developing the concepts of the Library X.0.

The description of models of library and information services of users are given in detail according to the development of Internet technology platforms and changes of concepts from Library 1.0 to Library 4.0. Considerable attention is paid to the role of the librarian as an active participant in scientific communication, which provides analysis and presentation of scientific information, as well as the formation of a communication environment between scientists. Recommendations for improving the satisfaction of information needs of users were developed:

- personalization of users through the provision of virtual personal space (cabinets, briefcases, profiles);
- development of a comprehensive system of information support for scientific research institutions and scientists using free Web-services;
- introduction of digital curriculum and information support for various projects;
- development and application of mobile applications for library and information services.

The emphasis is on the system of library and information provision of scientific research, which is realized in Vernadsky National Library of Ukraine as a complex of electronic information resources.

The model of optimal providing of information needs of users of Vernadsky National Library of Ukraine with the account of modern scientific communication is offered. The main components of the model were defined: the user as a carrier of information needs; a way of communicating with users to determine the information needs and to make feedback; scientific and informational activity of the librarian, who acts as a consultant, informational curator of scientific research; a set of electronic information resources; a complex of library services and services. It was determined that the very nature of the information needs determines the choice of ways and means for its satisfaction in the process of library and information services. The model has been tested on integrated science and information projects and electronic libraries: the electronic library "Ukrainka", the information portal "Science of Ukraine: Access to Knowledge", the main purpose of which is to provide integrated access to the knowledge base of the scientific achievements of Ukraine through the scientific and information resources of libraries.

Key words: scientific library, information need, electronic communication, web technology, scientific communication system, national digital projects, Vernadsky National Library of Ukraine.

Підписано до друку 28.01.2019
Формат 60 x 90/16. Папір офс.
Ум. друк. арк. 1,4. Наклад 100 пр. Зам. № 28.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції.
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Науково-видавничий центр
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3